

“İnsanı
Maden
Yaşatır”

Maden Bilimcilerin Duayeni Sadrettin Alpan “İnsanı Maden Yaşatır”

“Hulusi Turgut, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, 694 s” isimli kitabın
tanıtımı ve değerlendirilmesi

Nizamettin KAZANCI^{1,2}

¹Ankara Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği
Bölümü, 06830 Gölbaşı, ANKARA

²Jeolojik Mirası Koruma Derneği, 06570
Maltepe, ANKARA

Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü'nün “Enstitü” olduğu yıllarda, 1960-1978 arasında “genel direktörlüğünü” yapan Sadrettin Alpan'ın hayatı ve faaliyetlerini anlatan kitap, yazı başlığındaki isimle geçtiğimiz Haziran ayında yayınlandı. Kitabın yarım yüzyıl öncesinin devlet ve bürokrasi yapısını anlatmasının yanı sıra, MTA'nın gelişme evreleri ve ülkemizdeki yer-

bilimlerinin geçmişi hakkında bilgiler içermesi nedeniyle tanıtılmasının ve değerlendirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca bu yazıda kitap kapsamında değinilmeyen bazı olay ve yorumlara da yer verilmiştir.

Söyleşi-Biyografi tarzındaki kitap, sırasıyla Sadrettin Alpan'ın kendisinin, Yurt Madenciliğini Ge-

liştirme Vakfı Başkanı Güven Önal'ın, "MTA'dan Efsane Genel Direktöre Teşekkür" başlığı ile MTA Genel Müdürü Cengiz Erdem'in ve "Akademisyen penceresinden MTA'nın altın yılları" başlığı ile A. M. Celal Şengör'ün önsözleriyle başlıyor ve altı bölümden oluşuyor. Birinci bölümde S. Alpan'ın çocukluk, ilk ve orta eğitimi (1924-1941), ikinci bölümde İngiltere'de lisans ve lisansüstü eğitim yılları (1942-1951) anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde MTA'daki eleman hayatı (1951-1960), dördüncü bölümde genel direktör oluşu ve çalışmaları (1960-1978), beşinci bölümde genel direktörlüğü sırasında kurum dışı faaliyetleri (ODTÜ Mütevelli Heyeti üyeliği başkanlığı, Atom Enerjisi üyeliği ve başkanlığı), son bölümde ise Birleşmiş Milletler Madencilik Sektörü Başkanlığı (1979-1991) faaliyetleri aktarılıyor. Yazar Hulusi Turgut, kitabı tanıtırken, iki yıl süren söyleşi ve arşiv çalışmaları sırasında Sadrettin Alpan'ın mevcut hafıza gücüne, belge biriktirme ve not tutma alışkanlıklarına hayranlığını anlatıyor. Ortaya çıkan bu kitap gerçek bir belgesel niteliğinde olup, konu ve olayların sıralanışı ile Yazarın üslubunun da katkısıyla kolay okunuyor.

Değerlendirmeye geçmeden önce, okuyucuların bu kitapta, hırslı ve azimli bir cumhuriyet öğrencisinin kendine koyduğu hedeflere ulaşmasını, gayretli bir bürokratin görev yaptığı zamanda az takdir edilen ve değeri ancak bugün anlaşılacak çalışmaları ile ülkemiz madenciliğinin başlangıç hikâyesini bulacağını belirtelim. Kitapta, mutluluğu eğitimde ve başarıda arayanlara güzel bir rol model sunuluyor.

Kitabın büyük ölçüde iş, proje ve başarılarından bahsettiğini, rol modelin his dünyasına/özel yaşamına hiç değinmediğini, bu açıdan biraz eksik kaldığını söyleyebiliriz. Sadrettin Alpan'ın, kendi günlük yaşamında olduğu gibi, kitabında da okuyucu ile mesafeli olduğu görülüyor. Örneğin, kitapta, bir galeri açarken çekilen zorlukları ve çalışan işçilerin özverileri ayrıntılı anlatılırken, aile hayatına, örneğin evlenmesine, iş dışı yaşamına hemen hiç değinilmiyor. Çeşitli dönemlerde birlikte çalıştığı kişiler hakkında hislerini belli eden yargılar yerine "iyi hatıraları vardır, başarılıdır, değerlidir, saygılıdır" gibi ifadelerle geçiştiriliyor. Kitaptaki bu eksikliği gidermek için olsa gerek, yazar bölüm başlarında Sadrettin Alpan'ın ba-

şarılarını ve projelerini öven eklemeler yaptığını görüyoruz, fakat bunların tekrara yol açtığını söylemek mümkündür.

Bu kitabın genelde 68 kuşağı olarak bilinen yerbilimciler açısından ayrı bir önemi vardır; doğrudan kendilerini ilgilendiren geçmişteki olayları genel direktör gözünden izleyebilirler. Şahsen benim için Sadrettin Alpan'ı burada tanıyacak okuyuculara göre kitabın değeri çok daha fazladır. Çünkü kendisi hocamız olmuş, Ankara Üniversitesi'nde 1970-71'de bizlere Maden İşletmeciliği ve Cevher Zenginleştirme derslerini okutmuş, Saha jeolojisi ve Arazi kamplarımız için devamlı araçlar tahsis etmişti. Bizleri öğrencilik anılarımıza götürüyor. Dahası, kitapların çok pahalı, yurtdışı dergilere abone olmanın neredeyse imkânsız, cebinde yabancı para bulundurmanın suç olduğu yıllarda, MTA Kütüphanesi dünyaya açılan pencereydi ve Sadrettin Alpan tarafından kurulmuştu. MTA bursiyeri ve Hekimhan Demir Aramaları Kampında iki yıl üst üste staj yapmış, bu sırada iki kez kendisinin genel teftişinden geçmiş biri olarak, bu kitapta Sadrettin Alpan'ın efsane genel direktörlüğü ile birlikte satır aralarında kendi öğrenciliğimi bulduğumu belirtmeliyim. Kitabı okuyunca yüzeysel bildiğim bir kısım olayların perde gerisinin çok farklı olduğunu görmenin yer yer heyecanını, yer yer de mahcubiyetini yaşadım. Sadrettin Alpan hakkında bu kitapta edindiğim bilgilere o yıllarda sahip olsaydım, daha başka düşünür ve davranır, soğuk denecek yüz ifadesinden daha farklı etkilendim.

Sadrettin Alpan'ı anlatan bu kitabın bana göre asıl değeri, yaşanmış olaylar üzerinden ülkedeki modern yerbilimlerinin tarihçesini öğretmesi ve öğrenme fırsatı vermesidir. Şüphesiz bu tarih yerbilimleri eğitimi İstanbul Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan Dar-ül Fünun'da 1915'de, Ankara Üniversitesi'nin kuruluşundaki temel taşı niteliğindeki Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE)'nde 1934'de başlamıştı, ancak bunlar o günkü koşullar altında toplumsal hayatı etkileyecek düzeyde değildi. O dönemde ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmak amacıyla MTA, ETİBANK ve SÜMERBANK birbirlerinin işlevlerini tamamlayacak şekilde birlikte kurulmuş, faaliyete geçmiş ve buralarda çalışacak eleman eksik-

Anı
-
Biyografi

Maden Bilimcilerin Duayeni

Sadrettin Alpan

"İnsanı
Maden
Yaşatır"

Hulûsi
Turgut

kitapyurdu.com

liği, Türkiye’de modern yerbilimleri öğretimine de ivme kazandırmıştır. Sadrettin Alpan bu safhada MTA adına yurtdışına gitmiş, dönüşünde de hem MTA’da hem üniversitelerde kurucu ve öğretici olarak görev yapmıştır (Kitapta, Sadrettin Alpan’ın ders verdiği üniversiteler sayılırken, hatalı olarak Ankara Üniversitesi’ndeki eğitimin 1965’de başladığı söyleniyor; bu tarih Jeoloji Kürsüsü mezunlarına doğrudan “jeolog” diplomasının düzenlenmeye başladığı yıldır. Öncesinde öğrenciler Tabiiye Bölümü’ne kaydoluyor, jeoloji ile birlikte zooloji ve botanik derslerini de ağırlıklı okuyorlardı. Ankara’da jeoloji öğretiminin başlangıç tarihi 85 yıl önceye gider ve şöyledir; YZE’de Tabii İlimler Fakültesi içinde kurulmuş olan “Arziyat ve Medeniyet Enstitüsü”, Wilhelm Salomon-Calvi’nin Almanya’dan kaçıp Türkiye’ye gelişi ve müdür olarak atanması ile birlikte aktif hale gelmiş ve 1934 Ekim’inde öğretime başlamıştır. Ankara’da jeoloji’nin kurucusu Salomon-Calvi, 1935 de kurulan MTA’nın da ilk danışmanlarından ve 1941’de ölünceye kadar iki kuruma hizmet etmiştir. 1941’de Erdal İnönü’nün Ankara’da fizik okumasını sağlamak için Fen Fakültesi kurulunca, “Arziyat ve Medeniyet Enstitüsü”, Botanik ve Zooloji enstitüleri ile birlikte YZE’den alınarak Fen Fakültesi’ne nakledilmiş ve burada üçü birleştirilerek Tabiiye Bölümü oluşturulmuştur. Tabiiye içinde enstitüler yerine Jeoloji Kürsüsü, Botanik Kürsüsü ve Zooloji Kürsüsü bulunuyordu. Öğrenciler önce Tabiiye Bölümü’ne kayıt yaptırırlar, ikinci sınıftan itibaren kürsüleri tercih ederlerdi. Böylece 1965’de kadar jeoloji öğretimi tekli lisans, botanik veya zooloji ile ikili lisans olarak veriliyor, diplomaları “Tabiiye-Jeoloji”, Tabiiye- Jeoloji-Botanik” şeklinde düzenleniyordu. Bu bir bakıma gereklilikti, çünkü o yıllar Fen Fakültesi’nin Tabiiye mezunları jeolog olarak çalıştıkları gibi, ortaokul ve liselerde öğretmen olarak da görev yapabiliyor, jeoloji, zooloji, botanik derslerini okutuyorlardı).

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Jeoloji Kürsüsü ve 1968’den itibaren Jeoloji Bölümü’nde derslerin neredeyse üçte ikisi MTA’dan gelen öğretim elemanları tarafından veriliyordu. Bunların en uzun süre görev yapanları Melih Tokay ile Lütfiye Erentöz’dür. Suat Erk, Mehmet Ayan, İsmet Yılmaz, Baki Canik değişik tarihlerde bö-

lümeye katılmışlar, göreceli kısa süre görev yapan Gültekin Elgin ve Sadrettin Alpan unutulmaz olmuşlardır. İleriki yıllarda bölümün asıl kadrosunu oluşturan asistanların çoğunluğunun danışmanlığını da bunlar üstlenmişlerdi. O yıllarda hocalar öğrencilerle muhatap olmaz, bölüme gelişlerinde öğretim üyelerinin ortak kullandığı odada oturur, danışmanı olduğu asistan ile görüşür giderlerdi. Sadrettin Alpan, asistanı olmadığı için saatinde derse gelir, çıkışta hemen ayrılır, dolayısıyla öğrenciler kendisini ancak sınıfta görürlerdi. Ders anlatırken espri yaptığını, gülümsediğini de hatırlamıyorum. Asık olmayan, fakat hep ciddi duran bir yüz ifadesi vardı. Gerçi çoğu hocalar böyleydi, ama diğerleri hakkında asistanlardan bilgi alabilirdik. Sadrettin Alpan, hoca olarak bize hep saklı ve gizemli kaldı.

MTA’nın ilk yıllarında Anafartalar Caddesi’ndeki üç katlı bir binada çalıştığını, daha sonra Yenimahalle yolu üzerindeki Akköprü laboratuvarlarına kavuştuğunu kitaptan öğreniyoruz. Anafartalar’daki binayı aradım, bulamadım, sorduklarımdan da bilen çıkmadı. Ancak Akköprü’de ahırlardan bozma binalarda kurulan büro ve laboratuvarları Hocamız Prof. Suat Erk ve Dr. Ercüment Sirel abimizden çok dinledik. Şimdilerde konumu ve genişliği ile emlakçıların iştahını kabartan MTA’nın yerleşkesi ve arazisi, tümüyle Sadrettin Alpan’ın eseri olup, 1968’de taşındığında şehrin çok dışında idi. Kitaptan, şehrin bu tarafa doğru gelişeceği düşünülerek yerin seçildiğini ve kuruluş hikâyesini öğreniyoruz. Geniş arazili bu yerleşke 1976-1980 arasında çokça siyasi olayların gösteri yeri oldu. Hatta Türkiye’de ilk lastik yakılması da burada gerçekleştirildi. Lastik dumanlarının şehri kapladığını hatırlıyoruz. Sendika kökenli olayların bir bölümünün hedefi bizzat Sadrettin Alpan idi, özyönetim isteniyordu, 1978’de görevden alındı. 2015’de MTA’nın kuruluşunun 80. Yıldönümüne Sadrettin Alpan’ın da davet edildiğini öğrenince özellikle gittim. Kendi adı verilen, salona biraz tedirgin girdiğini, salondaki tıklım tıklım kalabalığı görünce azametli şekilde yürüdüğünü hatırlıyorum. Tüm salon kendisini ayakta karşıladı, konuşmasının bitiminde o salonda daha önce hiç görülmemiş şekilde dakikalarca ayakta alkışlandı. Alkışlayanlar arasında lastik olaylarını gerçekleştirenler de

vardı. Yerbilimciler geçen yıllar içinde efsane genel direktörün kıymetini bu özür alkışlarıyla gösteriyorlar, şükranlarını sunuyorlardı.

Kitapta, Sadrettin Alpan'ın ağızından Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Anadolu'nun yoksulluğunu ve bunu yenmek için verilen mücadeleyi öğrenme fırsatı da sunuluyor. Örneğin 1930'lu yıllarda tüm Türkiye'de sadece 14 tane lise vardır. Kendi çevremden de biliyorum ki, okuma-yazma oranını artırmak için ilkokul mezunları "eğitmen" adı ile yine ilkokullarda öğretmenlik yapıyordu ve bu uygulama 1960'a kadar devam etti. 1965'lerde bile ilçelerin çoğunda lise yoktu. Şehirliler göreceli avantajlı idi. Sadrettin Alpan, babasının subay olmasının verdiği şansla vaktinde ve düzgün şekilde eğitim alabilmiştir. Doktora çalışmasında yenilikler yaptığını, geliştirdiği yüksek devirli matkabın patentini alması için yapılan ısrarlı teklifleri reddettiğini, şanslı olduğu kadar azimli, çalışkan ve yenilikçi olduğunu öğreniyoruz. Yeniliklere önem vermesini Hacettepe Maden ve Jeoloji bölümlerinin kurulmasındaki katkılarından, Robert Koleji'n MTA'ya devredilmesi için yapılan teklifi, kolejin üniversiteye dönüştürülmesi önerisiyle reddeden ve bugünkü Boğaziçi Üniversitesi'ni doğmasındaki dolaylı rolünden anlıyoruz. Bütün bunları öğrencisi olmuş ve O'nun büyüt-

tüğü MTA'dan çokça yararlanmış birisi olarak bu kitaptan öğrenmekten dolayı biraz üzgün ve kızgın hissettiğimi de belirtmeliyim. Doğrusu, bunların bilinmemesi eserlerin ve olayların gizliliğinden değil, biraz da Sadrettin Alpan'ın herkeşe mesafeli oluşu ve ketumluğundan, hakkında çıkarılan dedikodulardan, yakın çevresinin gizli kıskançlığından olduğu anlaşılıyor. MTA Genel Direktörlüğü'nden alındığında, hizmet verdiği üniversitelerin kendisini kadroya alma konusunda çok mesafeli davrandıklarının şahidiyiz. Açıkçası, O'nun kazanılmış şöhreti üniversitelerimizi korkutmuştur. Kitapta Ege Üniversitesi tarafından bu konuda kendine gösterilen kadirşinaslığa dikkat çekiliyor. Hâlbuki uluslararası tanınırlığı olan Sadrettin Alpan, üniversitelerden birine katılsa hem orası hem ülke yerbilimleri çok şey kazanabilirdi. Gitti, Birleşmiş Milletlere hizmet etti.

Özetle, buraya kadar tanıtımı ve değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız kitap, ülkemizdeki yerbilimlerinin tarihçesinin belgeseli gibidir. Sağlığında bu bilgi ve belgelerin ortaya çıkmasını sağlayarak, Sadrettin Alpan yerbilimlerine bir hizmet daha yapmıştır. Şükranla karşılıyoruz. Bütün yerbilimcilerin ve bilim tarihçilerinin bu kitabı mutlaka okumaları gerektiğini düşünüyoruz.